

«Ο έρωτας στις ψυχώσεις»

Αγαπάμε λίγο, πολύ, παθιασμένα, τρελά. Ο έρωτας άπτεται της τρέλας.¹

Ύστερα από έναν αιώνα ρομαντισμού, η ψυχανάλυση εισήγαγε την προοπτική της επιθυμίας στον πολιτισμό. Χωρίς την ψυχανάλυση, η επιθυμία δεν θα είχε γίνει ένα από τα ουσιώδη κατηγορήματα του υποκειμένου της δημοκρατίας.

Όταν ο δόκτωρ Λακάν ξεκίνησε την κλινική του σταδιοδρομία, στη δεκαετία του τριάντα, ο προβληματισμός των ψυχαναλυτών αφορούσε περισσότερο την αγάπη παρά την επιθυμία, και ειδικά εκείνη τη μορφή αγάπης που είναι η μεταβίβαση. Το ζήτημα αυτό εξεταζόταν συχνά ως προς την τεχνική του διάσταση: για παράδειγμα, πώς μπορεί να γεννηθεί και να αναπτυχθεί η μεταβιβαστική αγάπη στην ψύχωση και πώς οφείλει τότε να απαντήσει ο ψυχαναλυτής.

Στη διατριβή του, *Περί της παρανοϊκής ψυχώσεως ως προς τη σχέση με την προσωπικότητα*, ο Λακάν δεν ξεκίνησε από την εν λόγω τεχνική προβληματική, αλλά από το αληθινό ελατήριο του ζητήματος της μεταβίβασης: τι γίνεται με τον έρωτα στην ψύχωση; Για να απαντήσει σε αυτό, ο Λακάν ακολούθησε την κλινική μέθοδο που πρέσβευε ο Φρόνιτ: την εξαντλητική μελέτη μίας μοναδικής περίπτωσης αυτοτιμωρητικής παράνοιας. Η ασθενής του Λακάν, η *Αγαπημένη*, εμφάνιζε μια ερωτομανία: ήταν σίγουρη πώς αγαπιέται και έτοιμη για φόνο προκειμένου να βγει από το αδιέξοδό της.

Ο Λακάν, στην περίπτωση της Αγαπημένης, επανέρχεται στα βήματα του Φρόνιτ για τον οποίο ο έρωτας δεν ξεκινάει από τον Άλλο αλλά από τον ναρκισσισμό, και θα δείξει στη συνέχεια ότι ο ναρκισσισμός βρίσκεται στη ρίζα της ψυχικής παθολογίας. Ο ναρκισσισμός είναι ο έρωτας που βιώνει το υποκείμενο για το σώμα του, για την εικόνα του, για το εγώ του. Τίποτε δεν δείχνει καλύτερα τη δύναμη του ναρκισσισμού απ' ό,τι η κλινική των ψυχώσεων – την ψύχωση ο Φρόνιτ την προσδιόριζε ενίοτε με τον όρο ναρκισσιστική νεύρωση.

Ο έρωτας παραμένει, στην ψύχωση, άρρηκτα συνδεδεμένος με τη μορφή του ιδανικού του εγώ του υποκειμένου, το οποίο αποκτά τέτοια δύναμη ώστε έρχεται και υποκαθιστά τον πραγματικό άλλο, συρρικνώνοντάς τον σε μια ιδανική μορφή. Είκοσι χρόνια μετά τη μελέτη του για την περίπτωση της Αγαπημένης, στο άρθρο του [για την ψύχωση] στα *Γραπτά*, ο Λακάν δείχνει ότι, στην περίπτωση του Προέδρου Σρέμπερ που παρουσίασε ο Φρόνιτ, το υποκείμενο κατασκευάζει ένα παραλήρημα γύρω από μια θεϊκή ερωτομανία, όπου είναι ο αγαπημένος του Θεού... Και καταδεικνύει ότι αυτή

¹ Το κείμενο δημοσιεύεται άτιτλο ως πρόλογος στο συλλογικό βιβλίο: J.-A. Miller (sous la direction de), *L'amour dans les psychoses*, Seuil, Παρίσι 2004. (Σ.τ.μ.)

η θεϊκή ερωτομανία έρχεται να πλαισιώσει το χάσμα που πυροδότησε στο υποκείμενο η απόρριψη του συμβόλου μιας πολύ ταπεινότερης μορφής του Άλλου: του πατέρα.

Καθεμία από τις περιπτώσεις που παρουσιάζονται στο βιβλίο, μας μαθαίνει κάτι για τον έρωτα, αλλά και για εκείνον τον πολύ ιδιαίτερο ερωτικό δεσμό που συνιστά η μεταβίβαση, τον οποίο μάλιστα ορισμένοι σήμερα θα ήθελαν να τον δουν να εξοβελίζεται από κάθε ψυχοθεραπεία εν ονόματι του επιστημονισμού και της on line θεραπείας.

Ο Λακάν έφτασε να πει ότι ο έρωτας είναι εφικτός στην ψύχωση, αλλά είναι έρωτας νεκρός. Αυτός ο θανατηφόρος ή απονεκρωμένος χαρακτήρας συνδέεται άραγε με το γεγονός ότι, στην ψύχωση περισσότερο απ' ό,τι συμβαίνει αλλού, το υποκείμενο αγαπάει μονάχα τον εαυτό του, ή ένα ιδανικό που υποκαθιστά την πραγματικότητα του ερωτικού συντρόφου; Ή μήπως το ψυχωτικό υποκείμενο αγαπάει έναν Άλλο, που είναι τόσο Άλλος ώστε να μην μπορεί να ενσαρκωθεί σ' ένα ζωντανό πλάσμα αλλά σε μια παραληρηματική μυθοπλασία; Ή ακόμη, μήπως το ψυχωτικό υποκείμενο δεν αγαπάει παρά μόνο το παραλήρημά του, σύμφωνα με την έκφραση του Φρόιντ;

Ο έρωτας στις ψυχώσεις μάς διδάσκει για τον έρωτα εν γένει. Τα πολλαπλά γνωρίσματα που μας επιτρέπουν να εξειδικεύουμε τον έρωτα στις ψυχώσεις έναντι ενός «κανονικού» έρωτα, μήπως ισχύουν απαρέγκλιτα και για τον έρωτα ως τέτοιο;

Αγαπώ σημαίνει πρωτίστως θέλω να με αγαπούν, και θυσιάζει κανείς την υποκειμενικότητά του για να καταστεί αντικείμενο του άλλου στον έρωτα. Ο έρωτας είναι άραγε αγάπη του άλλου ή απόλαυση εκείνου του τόσο ιδιαίτερου λόγου που συνιστά το να «μιλάς γι' αγάπη»; Και στις δύο περιπτώσεις, υπάρχει μικρή διαφορά μεταξύ έρωτα και ερωτομανίας. Απλώς το «ξαστόχημα» του Άλλου² που επιφέρει ο ναρκισσισμός έχει συνέπειες περισσότερο ή λιγότερο ριζικές.

Στον έρωτα επίσης η πραγματικότητα του υποκειμένου κουτσουρεύεται, μερικές φορές εξαλείφεται. Ο έρωτας, πράγματι, μπορεί να συνιστά απόρριψη ύπαρξης, άρνηση της επιθυμίας ή λήθη του φύλου γι' αυτόν που τον βιώνει. Έτσι μπορούμε να συλλάβουμε καλύτερα τα λόγια ενός ψυχωτικού υποκειμένου που λέει ότι η ερωτική πράξη ισοδυναμεί για εκείνο με το να «βιάζει το ίδιο του το σώμα». Ή εκείνο το άλλο υποκείμενο που η αγάπη των γυναικών το οδηγεί στην τρελή ιδέα να μετασχηματιστεί σε γυναίκα, και που τελικά παραιτείται από αυτό το σχέδιο και αποδέχεται την, παραληρηματική, ιδέα ότι υπήρξε, «πρωτότερα», γυναίκα.

Ο Φρόιντ, αν και τόνισε ότι η μεταβίβαση είναι μια αγάπη ταυτόσημη με κάθε αγάπη, τόνισε επίσης ότι αυτή η αγάπη συνιστά μια μετάθεση: μετάθεση της αγάπης προς τους γονείς στο πρόσωπο του γιατρού, αλλά και δυνατότητα θεραπευτικής μετάθεσης των λιβιδινικών επενδύσεων και του τρόπου απόλαυσης του υποκειμένου. Αυτή ακριβώς η ικανότητα μετάθεσης είναι προβληματική στις ψυχώσεις.

Σε τέτοιο βαθμό μάλιστα, ώστε η ψύχωση να επιστρατεύει την επινοητική ικανότητα του ψυχαναλυτή προκειμένου να καταστήσει εφικτή και αποτελεσματική

² Δηλαδή η αποτυχία να στοχεύσει κανείς τον Άλλο. (Σ.τ.μ.)

αυτή τη μετάθεση, προκειμένου να επιτρέψει να είναι «εφικτός» ο έρωτας στην ψύχωση, δηλαδή όχι πλέον νεκρός έρωτας, αλλά βιώσιμος για το υποκείμενο και το περιβάλλον του.

Ο έρωτας λοιπόν στις ψυχώσεις δεν είναι απλώς φαντασιακός, αλλά πολύ πραγματικός και πρόσφορος για να μας δείξει το πραγματικό που εμπερικλείεται στον έρωτα. Το πραγματικό του έρωτα στην ψύχωση είναι αισθητό από το γεγονός ότι εμφανίζεται ως σύμπτωμα.

Στην ψυχανάλυση, το σύμπτωμα αντιπροσωπεύει το ίχνος ενός περασμένου έρωτα και, συχνά, την αφετηρία ενός νέου έρωτα. Όμως ο έρωτας αντιπροσωπεύει το καλύτερο σύμπτωμα του εξής πρόδηλου γεγονότος, ότι αρέσκεται κανείς να αγαπάει έναν Άλλο που δεν υφίσταται, είτε άνδρα είτε γυναίκα είτε Θεό... Σε πολλές περιπτώσεις, η καλύτερη λύση για το υποκείμενο είναι να αντιληφθεί ότι ο σύντροφός του στη ζωή μπορεί να έρθει στη θέση του συμπτώματός του. Σ' αυτή την περίπτωση, ο έρωτας δεν είναι πλέον σύμπτωμα ως προς τη μορφή του, αλλά μέσω του αντικειμένου του, και αφήνει μια θέση για κάτι άλλο πέραν αυτού.

Στο βιβλίο του, *Ο έρωτας και η φιλία*, ο Άλαν Μπλουμ³ παρατηρεί ότι ο στοχασμός της Δύσης αρχίζει με τον Σωκράτη για να καταλήξει στον Ρουσό, και ότι οι δύο αυτοί φιλόσοφοι είναι οι πιο «ερωτικοί», εκείνοι που πραγματεύονται πιο πολύ τον έρωτα. Χρειάζεται μήπως να προσθέσουμε ότι ο καθένας τους, με τον τρόπο του, και με πολύ διαφορετικές ιδιότητες, δεν είχε καμία άγνοια γύρω από την τρέλα; Ούτε ίσως να είναι τυχαίο που ο Σωκράτης ήταν σε θέση να αρθρώσει τους δεσμούς του έρωτα με τις δυνατότητες της ομιλίας και ο Ρουσό να επινοήσει το νεωτερικό υποκείμενο, το υποκείμενο της δημοκρατίας και του έρωτα νοούμενου ως ψυχική ενδιαθεσία.

Οι ψυχώσεις δεν πρέπει να θεωρούνται ως «διαταραχές», όπως θα ήθελε μια ορισμένη ψυχιατρική συρρικνωμένη στη στατιστική, αλλά ως μια ιδιάζουσα μορφή της ανθρώπινης υποκειμενικότητας χωρίς την οποία ο πολιτισμός, που δεν είναι τίποτε δίχως *Έρωτα*,⁴ δεν θα υπήρχε. Οι ψυχώσεις μπορούν λοιπόν να μας μάθουν πολλά γι' αυτή την κοινή τρέλα που είναι ο έρωτας και η μεταβίβαση.

Μετάφραση: Βλάχης Σκολίδης

³ Allan Bloom, *Love and Friendship*, Simon & Schuster, Νέα Υόρκη 1993. Η γαλλική μετάφραση επανεκδόθηκε το 2018 στις εκδόσεις Les Belles Lettres. (Σ.τ.μ.)

⁴ Eros, στο πρωτότυπο. Νοείται με την αρχαιοελληνική έννοια του όρου. (Σ.τ.μ.)